

Zuid-Tunesië: vogels kijken in woestijnen, wetlands en ruige berggebieden

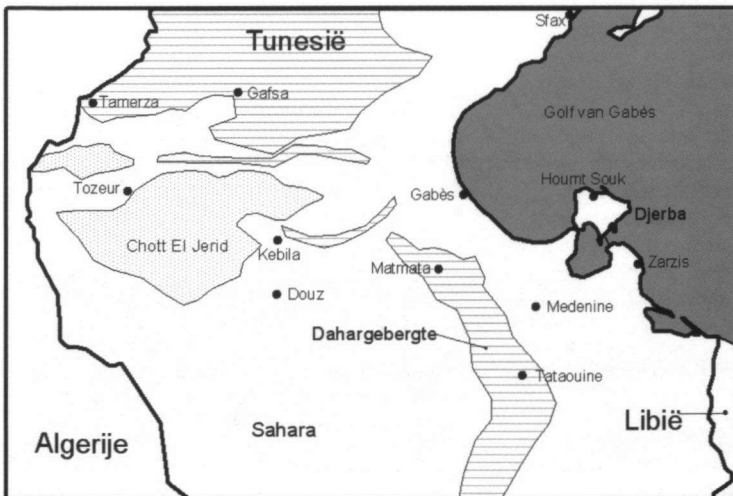
Rob Strucker & Mieke Luitwieler

Tunesië ligt in Noord-Afrika en is met 163.610 km² het kleinste land in deze regio. Het is vijf keer zo groot als Nederland en wordt begrensd door Algerije in het westen, de Middellandse Zee in het noorden en noordoosten en Libië in het zuidoosten. Er wonen ongeveer 10,4 miljoen mensen, van wie de overgrote meerderheid Arabieren. In het minder toegankelijke zuiden en op het eiland Djerba leven Berbers.

Tunesië kent een verrassend grote variatie aan landschappen. In het noordwesten liggen de uitlopers van het Atlasgebergte met een maximumhoogte van 1540 m. Naar het oosten wordt het vlakker en langs de Middellandse Zee bevindt zich een uitgestrekte kustvlakte met veel olijfbomen en brede zandstranden. Door het mediterrane klimaat en de vruchtbare bodem is het landschap hier opvallend groen en doet het op veel plaatsen denken aan Zuid-Europa. Ten zuiden van de bergen wordt het droger en hier liggen de halfwoestijnen met plaatselijk een oase en enkele grote zoutmeren. Nog zuidelijker begint de Sahara, een uitgestrekte zandwoestijn met hier en daar tafelbergen en een extreem klimaat met grote temperatuurschommelingen tussen dag en nacht, regelmatig harde wind en zeer weinig neerslag.

Door de grote variatie aan landschappen is Tunesië zeer vogelrijk. Het land telt 46 Important Bird Areas, waaronder een groot aantal wetlands (Fishpool & Evans 2001). In de afgelopen twee winters bezochten wij tweemaal het zuidelijke deel van Tunesië: van 1 tot 9 maart 2009 en van 31

januari tot en met 6 februari 2010. Tijdens de eerste tocht was onze standplaats Djerba en maakten we dagtochten over het eiland en naar het vasteland. Het tweede bezoek was een rondreis vanuit Djerba door het zuidelijke deel van Tunesië (Figuur 1).

Figuur 1 - Overzichtskaart van het bezochte deel van Tunesië.

Een Zuidelijke Klapekster, een algemene vogel op Djerba.
Foto: M. Luitwieler.

Djerba

Djerba is 22 km breed en 28 km lang en ligt in het zuiden van de Golf van Gabes. Het eiland is geheel vlak en opvallend groen en vormt daarmee een groot contrast met het nabijgelegen vasteland. Via de Romeinse dam en een brug is Djerba verbonden met het vasteland. Langs de noordoostkust bevindt zich een vrijwel aaneengesloten zone met hotels, maar de overige delen van het eiland zijn nog grotendeels

authentiek. Opvallend in de hotelzone is het algemene voorkomen van de Zuidelijke Klapekster. Tijdens een wandeling door de hotelzone over een afstand van 4 km telden we 27 exemplaren. De soort voelt zich prima thuis in de vele tuinen rondom de hotelcomplexen met veel palmen en andere exotische planten. Andere algemene soorten in de hotelzone zijn Palmtortel, Roodborst, Roodborsttapuit, Tjiftjaf, Zwarte Spreeuw en Spaanse Mus.

De halfwoestijn bij Bir Zoui.

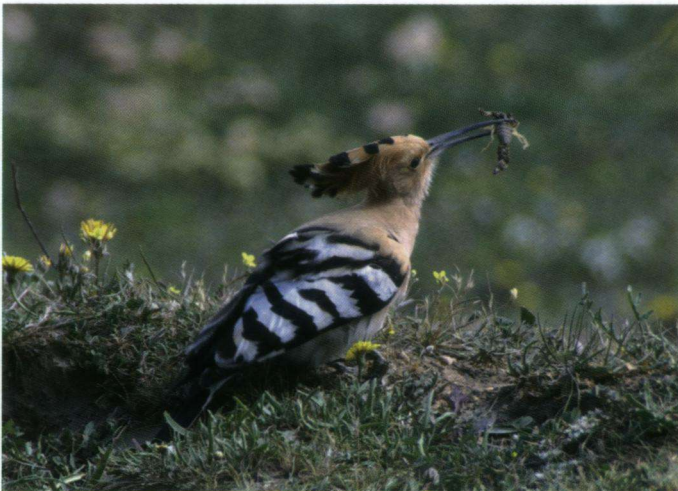
Foto: R. Strucker.

Twee Reuzensterne bij een plas midden in de hotelzone van Djerba
Foto: R. Strucker.

Verrassend in maart was de aanwezigheid van een paar Grielen op een enclave van zandig terrein met palmen, ingesloten door hotelcomplexen. De vogels hadden hier duidelijk een territorium, gezien het alarmerende gedrag. Op een ander braakliggend terrein bevonden zich een paar Steenuilen, die zich mooi lieten zien in het ochtendlicht. Een apart gebied binnen de hotelzone vormt de golfbaan, die met z'n vele groen en een aantal zoetwaterplassen een grote aantrekkingskracht uitoefent op vogels. De meertjes en het omringende grasland vormden het domein van een flinke groep Waterhoentjes (maximaal 29 exemplaren) en Meerkoeten (maximaal 87 exemplaren). In het water zaten enkele Dodaarzen en langs de randen verbleven

in maart vier Zomertalingen, twee Watersnippen en een Oeverloper. In een smalle strook riet langs de duinrand ontdekten we in februari de enige Kleine Karekiet en Rietgorzen (twee) van de reis. De golfbaan is in 2010 afgesloten voor het publiek, maar vanaf de duinen aan de noordkant is een deel van het gebied goed te overzien. Aan de zuidkant van de hotelzone ligt een kleinschalig landschap met veel palmen, bloemrijke weiden en akkers en zandige, schaars begroeide terreinen. Een groter contrast is nauwelijks denkbaar. Het gebied is zeer vogelrijk en tijdens een korte wandeling zagen we soorten als Torenavalk, Steenuil, Hop, Kuifleeuwerik, Zwarte Roodstaart, Zanglijster, Raaf, Spaanse Mus, Groenling en Kneu. Ook

Een Hop met prooi in het Dahargebergte.
Foto: R. Strucker.

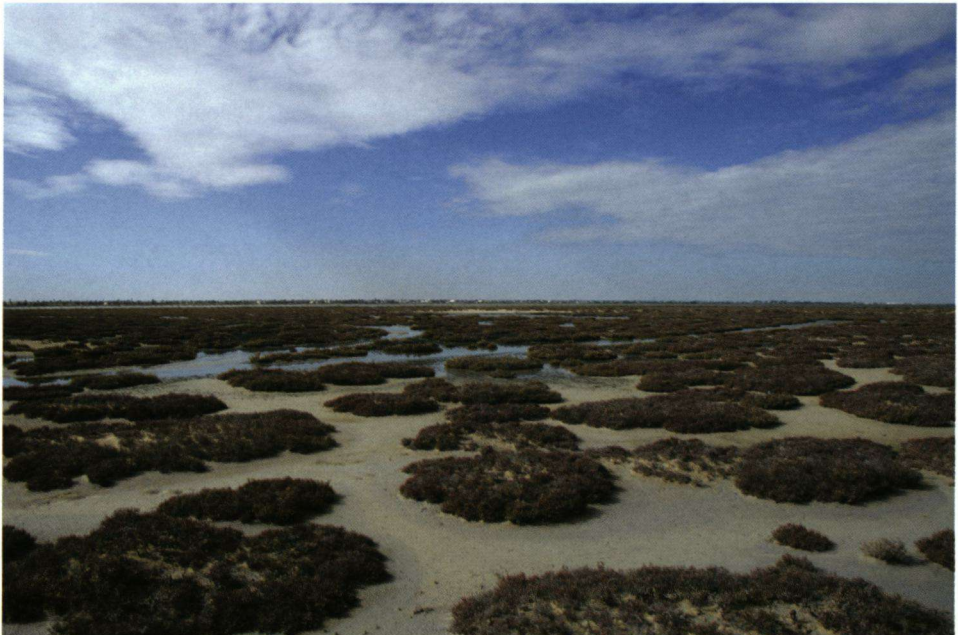
hier veel Klapeksters en in maart twee Huiszwaluwen.

Kust en getijdengebied

Langs de kusten van Djerba liggen een aantal intergetijdengebieden met uitgestrekte schorren en slikken, die een grote aantrekkingskracht op watervogels hebben. Een mooi voorbeeld is Ras Rmel, direct ten westen van de hotelzone. Het gebied is 1856 ha groot en bestaat uit een baai met slikken en een groot schor, omgeven door een smalle strook met duinen en strandvlakten. De baai is erg in trek bij Kleine Zilverreigers (maximaal 22), Grote Zilverreigers (maximaal 80), Blauwe Reigers (maximaal 24), Lepelaars (maximaal 400), Flamingo's (maximaal 55) en Reuzensterms (maximaal 26). Op de slikken foerageren veel steltlopers, waaronder vele honderden Bonte Strandlopers en tientallen Scholeksters, Strandplevieren, Zilverplevieren en Wulpen. Opvallend in maart was de aanwezigheid van minimaal acht Kleine Plevieren in het zoute schor. In Nederland worden zoute gebieden gedurende de broedtijd door de soort juist gemeden. Ook meeuwen zijn goed vertegenwoordigd. De meest talrijke soorten zijn Dunbekmeeuw (maximaal 3060) en

Kleine Mantelmeeuw (maximaal 380). Voor de populatie van de Dunbekmeeuw, die in het Middellandse- en Zwarte-Zeegebied voorkomt, betekent dit aantal een overschrijding van de 1%-norm (1700; Delany & Scott 2006). In februari verbleef in het schor zowel een Slechtvalk als een Lannervalk, waarbij de eerstgenoemde na een kortdurend gevecht plaats moest maken voor de laatste. Verder was het schor in deze maand vrij arm aan vogels, dit in tegenstelling tot een maand later toen de trektijd van een aantal soorten duidelijk was begonnen. In het schor zaten toen verscheidene Gele Kwikstaarten, een mannetje Blauwborst, een vrouwtje Tapuit en boven de duinenrij vlogen twee Bruine Kiekendieven, verscheidene Boerenzwaluwen, twee Gierzwaluwen en de enige Vale Gierzwaluw van de reis.

Ook langs de oost- en zuidkant van Djerba liggen uitgestrekte getijdengebieden met een vergelijkbaar soortenspectrum als in Ras Rmel. Wel zagen we hier regelmatig groepen van tientallen Kraanvogels, meestal in de lucht cirkelend, maar ook tweemaal aan de grond (respectievelijk 6 en 54 exemplaren). Opvallend langs de

Het uitgestrekte schorrenlandschap van Ras Rmel op Djerba.

Foto: R. Strucker.

Een Witbandleeuwerik bij Bir Zoul.
Foto: M. Luitwieler.

Romeinse Dam waren de grote groepen Futen, die hier op het open water verbleven (max. 99 exemplaren).

Naar het vasteland

Nadat we Djerba via de Romeinse Dam verlaten hadden, begon het landschap duidelijk te veranderen. Het is hier aanmerkelijk droger en het licht golvende landschap is aanvankelijk voor een groot deel begroeid met olijfbomen. In de luwte van een havenpier langs de Golf van Bou Grara bevond zich een groep van 24 Geoorde Futen. Toen we de drukte van Zarzis achter ons lieten, ontdekten we in het zuidelijke havengebied een klein intergetijdenslik, dat verrassend rijk was aan watervogels. Het meest opvallende was een gemengde groep van 110 Kok-

meeuwen, 150 Dunbekmeeuwen, 24 Reuzensterren en ruim 80 Grote Sterns, maar ook steltlopers waren goed vertegenwoordigd. Ondanks de harde zuidwesterstorm arriveerde er toch een groep van drie Ooievaars uit het zuiden. Zij gingen meteen op zoek naar voedsel. Daarna reden we de landtong van El Bibane op, maar door de harde wind en de daarmee gepaard gaande zandverplaatsingen was vogels kijken hier praktisch onmogelijk. In de lagune zagen we wel onze enige Middelste Zaagbekken (dertien exemplaren) van de reis.

Dahargebergte

Nadat we de stad Medenine gepasseerd waren, doemde aan de horizon het Dahargebergte op. Dit gebergte is de

Een Temmincks Strandleeuwerik bij Bir Zoul.
Foto: M. Luitwieler.

laatste bergketen voor de Saharawoestijn en maximaal 715 m hoog. Het is een droog en spectaculair gebergte, met tafelbergen, kloven en terrassen. In het gebied wonen relatief veel mensen, die landbouw bedrijven op de hoogvlaktes en op de terrassen. Het gebied is bekend om z'n holwoningen (Matmata), de versterkte berberdorpen (bijvoorbeeld Chenini, Douirat) en de voedselopslagplaatsen (Ksour). Tot de algemeenste vogelsoorten behoort hier zeker de Zwarte Tapuit. Deze vogel is in het gehele gebergte aan te treffen. Ook andere tapuiten komen hier voor, zoals de Roodstuittapuit, de Rouwtapuit en nabij Tataouine ook de Witkruittapuit. Andere algemene vogels zijn de Palmtortel, Kuifleeuwerik, Zuidelijke Klapekster, Raaf, Spaanse Mus en op meer rotsige plaatsen ook de Theklaleeuwerik.

Opvallend is het relatief schaarse voorkomen van roofvogels. Op het oog lijken er in het gebergte veel geschikte nestplaatsen aanwezig, terwijl de algemeen voorkomende Goendi's (een knaagdier ter grootte van een Cavia) als voedsel zouden kunnen fungeren. Tijdens onze tochten door het gebergte zagen we twee soorten roofvogels: in februari drie Arendbuizerden en in maart een Arendbuizerd en een Havikarend. Verder waren

regelmatig Steenuilen te zien op stenen muurtjes en steenhopen. De met palmen en verspreide struiken begroeide terrassen waren in trek bij diverse soorten zangvogels, zoals Hop, Tjiftjaf, Europese Kanarie, Kneu, Woestijnvink en de fantastisch gekleurde Diadeemroodstaart. Op een kleine akker bij Toujane foeraerde een koppel van zes Barbarijse Patrijzen en hier zagen we ook onze eerste Bruingele Babbelaars (3 exemplaren). In de dorpen zongen diverse Huisgorzen en in Tataouine zagen we twee Turkse Tortels. Laatstgenoemde soort, die we ook op Djerba en bij Douz tegenkwamen, heeft z'n verspreidingsgebied vanaf het begin van deze eeuw uitgebreid naar het zuiden van Tunesië (Isenmann et al. 2005).

Halfwoestijnen

Ten westen van het Dahargebergte wordt het landschap vlakker en beginnen de halfwoestijnen met een stenige bodem en her en der een pol begroeiing. Dit landschap is de habitat van een aantal typische woestijnvogels, zoals de Renvogel, Rosse Woestijnleeuwerik, Woestijnleeuwerik, Witandleeuwerik, Diksnavelleeuwerik, Temmincks Strandleeuwerik en de Woestijntapuit. Wij vonden veel van deze soorten in de steenwoestijn van Bir Zoui,

De meertjes bij Douz zijn van belang als overwinteringsgebied voor diverse soorten eenden en steltlopers.

Foto: R. Strucker.

ten westen van Ben Kheddache. Tijdens het bezoek in februari was het qua zang en balts nog erg stil, mogelijk als gevolg van een flinke wind. Wel stuitte we op de terugtocht op een groep van 29 Diksnavelleeuweriken, die vlak bij de weg aan het foerageren waren tussen de verspreid staande pollen. In schril contrast hiermee was het bezoek in maart, toen de woestijn tot leven was gekomen en er volop gebalst en gezongen werd. Vooral de baltsvlucht van de Witbandleeuwerik was indrukwekkend om te zien: de vogel laat tijdens een stijgende vlucht een zang horen die in het begin wel enigszins aan een Blauwborst doet denken. Op het hoogste punt aangekomen draait de vogel zich om en laat zich met grote snelheid naar beneden vallen. Naast de vele woestijnsoorten zagen we hier ook een overvliegende Slangenarend, een groep Kortteenleeuweriken, diverse Roodstuitpauiten en twee Izabeltapuiten op doortrek. Bij de splitsing naar Bir Soltane en Ksar Ghilane werd onze aandacht getrokken door een Vos, die langzaam door het woestijnlandschap struinde. Door zijn aanwezigheid begonnen een paar Renvogels te alarmeren en beide vogels deden hun naam eer aan door zich al rennend uit de voeten te maken. Verrassend was de waarneming van een mannetje Gekraagde Roodstaart nabij deze plek; het betrof hier waarschijnlijk een vroege doortrekker, die op weg was naar z'n broedgebieden in Europa.

Ook de geasfalteerde weg van Matmata naar Douz gaat over een afstand van circa honderd kilometer door een vergelijkbaar landschap. In maart reden we deze weg tijdens een flinke zandstorm, zodat het zicht zeer beperkt was, maar in februari zagen we hier twee Witbandleeuweriken, een groep van minimaal vijftien Kleine Kortteenleeuweriken en twee Atlasgrasmussen. Laatstgenoemde soort broedt in het Atlasgebergte, maar overwintert in de woestijn. Een hoogtepunt was de ontdekking van een groep van drie Maquiszangers, die zich afwisselend stilhielden en tussen de pollen renden.

Oases

In de streek ten noorden en westen van Douz liggen een groot aantal oases op plaatsen, waar het grondwater via artesische bronnen aan de oppervlakte komt. Dit water is brak en wordt, na te zijn gebruikt voor irrigatie van de palmplantages, afgevoerd om verzilting van de bodem tegen te gaan. Dit leidde tot het ontstaan van een aantal kleine meren langs de randen van de plantages, die van groot belang zijn als broed-, rust- en foerageergebied voor (water)vogels. Door wisselende waterstanden vallen er regelmatig grote oppervlakten slik droog. Andere delen zijn begroeid met dichte rietvegetaties. Veruit de talrijkste soort in februari was de Marmereend. In totaal telden we 2090 exemplaren, waarvan 2030 in een klein meer ten westen van Douz. Het belang van dit gebied voor deze soort

De Marmereend is de talrijkste eendesoot in de omgeving van Douz. Foto: R. Strucker.

Een Bruinnekraaf op zoek naar voedsel in de woestijn.
Foto: R. Strucker.

is aanzienlijk: de grootte van de West-Mediterrane populatie wordt geschat op drie- tot vijfduizend vogels (Delany & Scott 2006), zodat ruim 50% hier aanwezig was. Andere algemene watervogels in februari waren Kleine Zilverreiger (32 exemplaren), Bergeend (128), Smient (112), Wintertaling (460), Pijlstaart (48) en Slobeend (138). In een aantal meren waren ook Casarca's aanwezig (totaal 12) en in maart werden 4 Witooogenden opgemerkt. Grote concentraties vogels hebben vaak een grote aantrekkingskracht op roofvogels. Dit bleek ook hier te gelden: op twee plaatsen was een Lannervalk aanwezig en in totaal werden 4 Bruine Kiekendieven geteld. Bij Ghidma maakte een Waterral door z'n roep z'n aanwezigheid meer dan duidelijk. Ook steltlopers weten de meertjes te vinden en de verscheidenheid aan soorten is groot. Steltkluten, Strandplevieren, Kleine Strandlopers, Kempfanen en Bosruiters vormen slechts een deel van alle waargenomen soorten. Verrassend was een zingende Sprinkhaanzanger in een rietgebied nabij Zaafrane. Algemener waren de Graszangers, die op verscheidene plaatsen hun kenmerkende roep lieten horen.

De echte zandwoestijn

Ten zuiden van Douz begint de echte zandwoestijn, een indrukwekkend landschap met nauwelijks tot geen begroeiing. De stilte werd hier alleen doorbroken door de roep van enkele Bruinnekraven, die op zoek waren naar

voedsel. In de spaarzame begroeiing langs de weg zaten twee Atlasgrasmussen en een mannetje Diadeemroodstaart. Het laatste deel van de tocht voerde door de uitgestrekte zoutvlakte van Chott El Jerid naar Tozeur en vervolgens naar Tamerza. De zoutvlakte zelf was arm aan vogels, maar langs de randen waren Steenuil, Kuifleeuwerik en Zuidelijke Klapekster present. Tozeur is een drukke stad met een duidelijke centrumfunctie voor dit deel van Tunesië. Tijdens een vroege ochtendwandeling door de medina werd de zang van de Huisgors op verscheidene plaatsen gehoord. Ook ten noorden van de stad ligt een uitgestrekte (zout)vlakte (Chott El Gharsa), waar een grote groep verwilderde Dromedarissen met hun jongen rondzwierf. Vóór ons doemden de uitlopers van het Atlasgebergte op, al is de afstand vele malen groter dan we in eerste instantie inschaten. De vogelstand is hier duidelijk verschillend van die in de nabijgelegen zoutvlakten en halfwoestijnen. Witkruintapuit en Zwarte Tapuit waren hier dominant aanwezig en op een verlaten huis zagen we onze eerste Blauwe Rotslijster. Bij een kloof vlogen twee Rotszwaluwen en een Huiszwaluw en op een nabijgelegen akkertje foerageerde een groep van 14 Woestijnvinken. Het berglandschap nodigde zeker uit voor een nadere verkenning, maar hiervoor was de tijd te beperkt en wij keerden tevreden terug naar Djerba.

Reisinformatie

Tunesië is een fantastisch land om vogels te kijken en te fotograferen. Naast een scala aan woestijnvogels is het land een belangrijk overwinteringsgebied voor grote aantallen watervogels. Verder ligt het op een belangrijke trekroute van Europa naar Afrika en vice versa, waardoor verrassingen altijd mogelijk zijn. Vanaf Amsterdam vertrekken wekelijks chartervluchten naar Djerba, de vliegtijd is op de heenreis drie uur en op de terugreis 4,5 uur (tussenlanding in Monastir). Het gemakkelijkst is om de autohuur al van tevoren in Nederland te regelen. Tunesië heeft een goede infrastructuur en het land is relatief veilig. De mensen zijn vriendelijk en behulpzaam. Op Djerba kan men kiezen uit een groot aantal hotels van goede kwaliteit. In het binnenland is de keuze minder groot, maar in de grotere plaatsen (Tataouine, Douz, Tozeur) zijn voldoende hotels te vinden. De beste tijd om het zuiden te bezoeken is van oktober tot en met april. De temperaturen zijn dan overdag aangenaam en het is niet te heet.

Voor veel vogelaars is Tunesië een onbekende bestemming. Tijdens onze beide bezoeken kwamen we slechts éénmaal een groep vogelaars tegen. Hopelijk brengt dit artikel daar verandering in. Het zal de bescherming van vogels en vogelgebieden zeker ten goede komen.

■ R.C.W. Strucker & M. Luitwieler, Poelwijk 5, 3299 WE Maasdam, e-mail: strucker@chello.nl.

LITERATUUR:

- Fishpool, L.D.C. & M.I. Evans. (2001):** Important Bird Areas in Africa and Associated Islands. Priority Sites for Conservation. Pisces Publications & BirdLife International, Newbury & Cambridge.
- Isenmann, P., T. Gaultier, A. El Hili, H. Azafzaf, H. Dlensi & M. Smart (2005):** Oiseaux de Tunisie/Birds of Tunisia. Société d'Études Ornithologiques de France, Muséum National d'Histoire Naturelle, Bibliothèque, Paris.
- Delany, S. & D. Scott (2006):** Waterfowl Population Estimates. Fourth Edition. Wetlands International, Wageningen.